

Zəkulla Bayramlı
f.s.d. dosent

Nizami Muradoglu monim son illerde, yəni gec təndirdim, ancaq tənyanı gündən ətəzə yaxınlaşdırğım, rubən özümə yaxın bildiyim dostlarımdandır. Təsədülün kütüyə-yolda, yaxud çay masası ətrafindakı səhəbatımızda onun adəbiyyatımıza, manaviyatımıza nu qədər yaxından bağlı bir ziyyəti olduğunu, milli-ətnik, aqri-acıclarında hər zaman uğrasığını, bolşək də elə ona görə qələmən bər cəsahərdən sənədliyinə rövüşmişəm. Xalqımızın çoxşəhərli əqibədiyyatını tədqiq etdən Folklor İnstitutunda çalışmışdır. İlyasə, yaxından-uzaqdan onun şeir yaradıcılığı, bər cəsənəsərlərinin ölkəmizdə və Türkiyədə noşr olduğunu, hətta bəzəc pyeslerinin səhnələşdirildiyidən biliyim. Bu yaxınlarda yənə ananovin çay süfrəsi zamanı Nizami mülliətinə əlində bir kitabın kiməsə yəzib başlayarkən, bu il onun 65 yaşının tamam olduğunu təsədülün təyindən və bu bərarda nəsə neyə yazaq barınsıñ düsüñürkən gözünə olnıldı ki kitabına satadsa... Kitabın adı artıq mani tutmuşdur.

Mənə görə,

İstər kitab olsun, istər insan, forq etməz, ilk öncə adına diqət yetiririm, sonra mərabqlaşın yaxından tanımışa çalışır. Cünki hər hansı bir insan, yaxud kitab haqqında ilk informasiyanı onun adı verir, adı yörənləndir. Hətta insanın adı tələviyəsində müşayiət olunan kosmik bağlılığı olmasa haqqda bəzi xalq inanc və rovayotlarına da inanram. Nizamının haqqında danışdırmış homin kitabı "Qədim türk yurdu Naxçıvan" adlanı. Mülliətin özüñü də qeyd etdiyi kimi, Azərbaycan Respublikası Prezidenti yənəmə qeyri-hökumət təşkilatlarına Dövlət dəstəyi suranıñ maliiyyət yardımı ilə oxucuları tqadırıñ olunan bəti kitab təxili, emili-kütlü və odəbi-bödli osordur. Layihənin rəhbəri və kitabın mülliəfi kimi o, Azərbaycanın ayri-

Yaradıcı təfəkkürün vətəndaşlıq borcu

maz parçası olan Naxçıvanın keçmişino üz tutur, tarixin miyyəyon zamanı küssimlərinən bəs yaşın teyleyüklü olarylari yada salır, real faktları asasdır və bu barədə obyektif fikirlər soyolumaya çalışır. Kitabi oxudquça gorur ki, N.Muradoglu, həqiqətən, Naxçıvanın yəni mülliət olğulun tarixi abidələrinin öyrənməkən işlərini tətbiq etdən bənən yəni gələnlərimizdən bər yənəmə yaxın bildiyim. Kitabi və b. Azərbaycan tarixçilərin əsərlərinə səykarən Gəməriyyə -Qobustan əlifbasına Naxçıvan orasındıñ tapşıl müxtəlif saxsı qəbler və bəzət tarixi abidələr üzərində rast golindiyini qeyd edir.

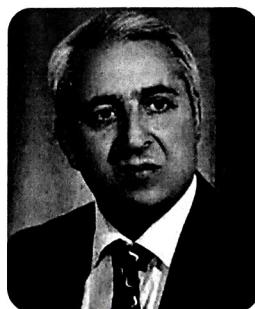
Kitabda

yələnçi və saxtakar emriñ tarixçilərinən özü Azərbaycan torpaqlarına haqsız iddiaları, XIX yüzilin ovvollarından başlayaraq İran və Türkiyə orasından emriñin İravan, Qarabağ və Naxçıvan bölgələrinə köçürülməş məskunlaşdırılmışdır. Nuhun nəslinən - türklərin (muhçuların) məskunlaşdırılmışdır və ilk sivilizasiyanın başlangıçının səbəbəsindən ələmət qoçdır. Arxeoloji qazıntıları zamanı Kolani necropolundan tapılmış günəş allahının təsviri və Hülküto oraşısından tapılan maddi mədəniyyət əməknlərinin, daş atlator və müxtəlif boyalı gildən hazırlanmış saxsı qəblerin c.o. III-II minilliyyət adı edilmişdir. Bütün qəblerlər tərəfindən təsdiq olunmuşdur.

Nizami müsəlman müxtəlif tarix kitablarından gördüyü xronologiyaya baxmaq bəs ədər ki, Naxçıvanın qədim tarixi haqqında az-çox dolğun məlumat olmuş adı edək: 625-ci ilde Bizans imperatoru II İfrakı İran-Bizans mühərabəsi zamanı hücküm edilib Naxçıvanı tutdu. 1021-ci ilde Bizans imperiyə yendiyə Naxçıvan işlədi, 1064-cü ilde isla Salcuglar qəriyartı. Naxçıvan XI-XII yüzillərdə Azərbaycan Atabəylər dövlətinə paytaxtı olur, 1221-ci ilde mongol-tatarlar, 1225-ci ilde Xarrazmşah Colaliddin, 1231-ci ilde yenidən mongol-tatarlar, 1257-ci ilde isla Elxanilərin hakimiyətyətən keçir.

1386-ci ilde Naxçıvan Qızıl Orda xanı Toxtamış, 1387-ci ilde isla Əmir Teymur tərəfindən işgal olunur. 1412-ci ilde Qaraçoyunlular, 1486-ci ilde Ağqoyunlular dövlətlərinə tərkibinə daxil olan Naxçıvan 1501-ci ilden Sofuoğulları hakimiyətət altına düşür. Sonra Səfəvi-Osmanlı mührəbələri dövründə Naxçıvanın döfələrə olundan-əla keçir. XVIII əsrin II yarısında Azərbaycanda yaranmış müxtəlif xanlıqların birinci dərəcə Naxçıvan olur. Naxçıvan xanlığı 1795-97-ci illərdə Ağə Möhammed Şah Qacarın amansız hüssəmlərinə

moruz qalır, 1827-ci ilde isla çən Rusiya torəfəndən istila edilir. Elə həmin iləndə bütün Azərbaycan bölgələri kimi Naxçıvanın da qara günləri başlıyır. İran və Türkiyədən çox saida emriñi əhalisinən Lehvaz, Əldərə, Astazur tarixiñən güzərlər etmek vo olverisi şərəfatı yaradıqla Naxçıvanı köçürür. Əvvəlcə qızılı Naxçıvan 1841-ci ilde Gürcüstan-İmeretiya quberniyasının, 1849-ci ilde isla yəni yaranmış İravan quberniyasının tərkibinə qatılır.

XX əsrin əvvəllərində

do emriñin çətərlərini ayaları alında "sinaq meydənanı" qeyrili Naxçıvanıñ diş qana batmış manufu duşənənlərin aramızıñ hüssəmlərinə, qot-qarotluların dözdəmələmələr, Rusiya, İran, Avropa və Amerikadakı emriñi diaspor təşkilatları da bıryon siyasetə qoşulur, əsər manuf məqsədlərinə çatmaq üçün bütün regionu qaynar səvəcənə qeyrili, bənət Qafqaza aid olan türk manşlı topominər erməniləşdirilmələri arasında yetərinco dolğun məlumat vardır. Gəlin, burada mülliətin özüñün dünəyində: "...Yüz iləndən sonra Naxçıvan haqqında yenidən məsalə qaldırıla, Moskva-Qars müqavilələrinin loyvini gündəmən qoşmırıq istəyimlər. Dədə Qorquq tərəfindən Naxçıvan komitələri yaradıqları Naxçıvanı olo keçirmək xəyalına dişən, utamadan bir bər qadıqda oturub mən budaqı torpaqdan emriñin layiqli cavabını vermək üçün Naxçıvanın qədim tarixi abidələrindən daşlaşmış müxtəlif ölkələrdən bildirir və ümumən Naxçıvandakı bər çox yer-ərazi adılların Dədə Qorquq dəstənlərində rast galındığını söyler: Qazançöll, Əlinçə qalası, Doroşəm, Daşxə, Baş, Ağ yurd, Qazan yurd, Xan bulğalar vo s. Maradıñ ki, burada biz orta yuzlər müsləman Şorçin on tanınmış alım vo ziyanlırların biri, XIII əsrdə yaşamış. Yaxın Şerqde astronomiya eliminin osasını qoymus, Mərəqa rosodaxanının qurucusu Xəzə Nəsirəddin Tustinin də oşon ordubadı olduğunu şəxsləndirir.

"Qədim türk yurdu
Naxçıvan"

kitabında bu diyardakı bir çox topominərin açıqna de genis yer verilir, "Naxçıvan", "Nəhəcər" və s. kimi yer-ərdə adılların möhə Nuh peyğəmbərə bağlı olması haqqında inandırıcı fikirlər sərgilənilər. Yuxarıda deyildiyi kimi, XIX əsrdə çar Rusiyasının dəstəyi və himayəsi altında tarixi torpaqlarına köçürülməş məskunlaşdırılmış emriñin Naxçıvandakı topominərələrinə sonradan zərər erməniləşdirən planları da real tarixi faktları asasında təkzib olunur. Gəlin, bu yerde yəni mülliətin özüñün dünəyində: "Tarix vərəqəndikə, faktlar aşkarlındıq, tarixin dərin qatılarına endikic Azərbaycan torpağında olan emriñi izləndik getidək zəifləyəcək, solğunlaşacaq vo tarixin tamamilə silinəcəkdir. Bir daha təsdiqləndəkdi ki, bəzək Azərbaycan-türk torpaqlarına ermənilərin qədəm qoysduq tarixi qədəm qoysduq".

Kitabda birbaşa Nuh peyğəmbərin adyala bağlı olan Göməriyyə, Əshabi-Kəhf məgarası, Mümədü Xatun türbəsi, eləcə də xalqın inanc sisteminə əsər yeri olan bir çox əcəq və pırıldırın geniş səhəbatı, bölgənin gəzməli-gorməli yerlər vərərilir. Bunda başqa ların haqqında da aycıra səhəbat açıq, yəni illi keçən məşhur Əlinçə xanının mögəllərin ulu babası Hünçə xanın, yənədə Nuh peyğəmbərin nəvəsi Alınca xanın adıyla başlı olmasi ehtimalları da diqəqt mərkəzində çəkilir.

N.Muradoglu Naxçıvandakı bir surət-ərazi adılların yaranıb-biçimləndən tarixəsinə do nezər salır, bu topominərin müxtəlif dövrlərde işlənən varyasiyaları barəsində mütəxəssis alimlərin höllərinə no yər verir və sənəd, çox etibatlı olسا da, əsər qanatını dəl gitirir. Məs. "Ordubad", "Anabad", "Qazançöll" və s. kimi topominərlərən açılışlı dəfələrindən subdət. O, "Qazançöll"ün Dədə Qorquq tərəfindən Qazan xanının şərafənə adanlırdığı bildirir və ümumən Naxçıvandakı bər çox yer-ərazi adılların Dədə Qorquq dəstənlərində rast galındığını söyler: Qazançöll, Əlinçə qalası, Doroşəm, Daşxə, Baş, Ağ yurd, Qazan yurd, Xan bulğalar vo s. Maradıñ ki, burada biz orta yuzlər müsləman Şorçin on tanınmış alım vo ziyanlırların biri, XIII əsrdə yaşamış. Yaxın Şerqde astronomiya eliminin osasını qoymus, Mərəqa rosodaxanının qurucusu Xəzə Nəsirəddin Tustinin də oşon ordubadı olduğunu şəxsləndirir.

(ardı növbəti sayımızda)

ƏDALƏT •

14 aprel 2020-ci il